

Ateister i eventyrland

Spådommer om ateismens død har så langt ikke slått til i vestlige akademiske miljø. Den lever, og den er synlig – ikke minst gjennom tre profilerte apologeter, Christopher Hitchens, Sam Harris og Richard Dawkins. Denne artikkelen gir en kort analyse av hvem de er, hva de tror på, og hvordan de formidler sine synspunkter.

Tenk deg at du sier at finnes en tekanne i nærheten av Mars, men at den er så liten og langt borte at den ikke er synlig i noe teleskop. Ingen kan motbevise det. Hvis du så følger opp med å si at det derfor er tåpelig å tvile på at tekannen finnes, ville dine tilhørere få seg en god latter. Hvis de da ikke var for høflige.

Bertrand Russell (1872-1970) brukte dette som bilde på det å tro på Gud/guder. Tenk deg at du i stedet for en tekanne snakker om en usynlig ånd. En ånd som vet alt om alle. Som kan svare på alle henvendelser, når som helst, enten om å overleve en flytur eller finne en kjæreste. Som kan se inn i fremtiden og bryte naturlovene. Men som ikke på noen måte kan undersøkes vitenskapelig. Det handler bare om å tro at den finnes.

Omtrent slik lød innledningen til en debatt i Realistforeningen i 2007. Den ble fulgt opp med følgende retoriske spørsmål: "Hvorfor skal vitenskapen være forhindret fra å analysere påstanden om at Gud har innvirkning på våre liv og hvorfor skal religioner være immune mot vitenskapelig kritikk til tross for de alvorlige logiske knutene som er knyttet til dem?"¹

Vitenskapens kamp mot religionen er tema i den britiske biologen og evolusjonsteoretikeren Richard Dawkins bok *The God Delusion*² som kom ut i oktober 2006. Boken er allerede blitt en bestselger i flere vestlige land. Dawkins hevder her at alle religiøse påstander som har ambisjoner om å si noe om virkeligheten, må kunne undersøkes vitenskapelig. Hvis man så ikke finner noe belegg for de religiøse ideene, har ikke et ærlig,

1. Fra Realistforeningens "Bjørnegildet 2007", 9. februar, <http://gildet.realistforeningen.no/?M=Pv&folderid=81>.

2. På norsk: *Gud – en vrangforestilling* (Monstro bok, 2006). På svensk: *Illusionen om Gud* (Leopard Förlag, 2007).

rasjonelt tenkende menneske annet valg enn å forkaste troen, "Enten eksisterer gud, ellers så gjør han det ikke. Det er et vitenskapelig spørsmål; en dag vil vi finne svaret, og i mellomtiden kan vi si noe ganske sikkert om sannsynlighet" heter det i boken.

Velkommen til de nye ateistene

Deres konklusjoner er sterke og klare: Religion er farlig. Kristne er ikke særlig oppegående. Store deler av Bibelen er dypt umoralske. Gudstro kan bare finne sted mot bedre vitende, eller i beste fall skyldes uvitenhet. Det er de gudstroende som må levere bevisbyrden.

Blant de nye ateistene har tre fått spesielt stor oppmerksomhet. Vi snakker om filosofen Sam Harris, journalisten Christopher Hitchens og biologen Richard Dawkins³. Felles er en skarp penn, avsky for gudstro og at de flyter på selvfølgeligheter. I stedet for å vurdere konsekvenser av et univers uten Gud, slik Nietzsche våget seg på, ser det ut til at de kun opererer innenfor det vi kan kalle en kristenkulturell ramme.

Når nye ateister har fått såpass gjennomslag i media, er det blant annet fordi de fremmer en historie om helter og skurker. Bruddet med det tradisjonelle samfunnet og fremveksten av det moderne, hang sammen med hvem som leverte de mest troverdige historiene. Det var ikke uvanlig med kreativ omgang med fakta. Anekdoter selger alltid bedre enn argumenter. Modernitetens avmytologisering av tradisjonell tro er selv tuftet på myter.

Dermed svelges historiene også av de som kritiserer de nye ateistene. Dette ser vi blant annet i følgende omtale fra Herman Willis i Morgenbladet:

(selv om) styrken ved *God is Not Great* er at den er etterrettelig og nøktern i omgang med fakta, er det noe utidig over Hitchens vinkling. Han minner mest om "en av de mest skremmende skikkelser jeg noen gang har sett på en scene; Gregers Werle". I Ibsens *Vildanden* møter vi ham som "Sannheten i to sko. Mannen som brauter seg inn i det Ekdahlske hjem for å lufte ut løgnen slik at den lille familien kan få leve i sannhet. Hver gang lille Hedvig skyter seg, kjenner jeg det samme raseriet velte opp. Raseriet mot denne helvetes Gregers Werle som burde ha holdt seg der oppe på kvisten og drukket seg i hjel sammen med doktor Relling og kandi-

3. Davidsen, Bjørn Are, *Svar skyldig – om nye ateister og New Age*, (Lunde forlag 2007) gir en inngående analyse av disse tre.

dat Molvig. Hva skal all denne sannheten tjene til? Hva med oss andre? Hva med oss som ikke er sannhetsfanatikere, men bare mennesker som stuller med vårt og prøver det lille vi kan? Nei, sier Hitchens, dere lever på en løgn, og her må det luftes.”⁴

Ifølge Willis er altså problemet med Hitchens ikke at han har rett, men at hans ærend har noe ”kaldt og retthaversk” over seg ”som det er god grunn til å bekjempe. Fordi mennesket er så rart og sammensatt, og fordi man som Kant er tvunget til å tenke på ’stjernehimmelen over meg og den moralske lov inni meg.’”

Jeg har sympati med Willis’ hjertesukk. Vi har alle møtt de som ikke kan akseptere den minste lille usannhet, i hvert fall ikke hos andre. Samtidig gjør Willis det kjente grepet å løfte livssyn ut av virkeligheten, som da en avis på 80-tallet stilte spørsmålet om Scientologi-kirken var religion – ”eller løgn?”. Vi må kunne kritisere livssyn med fornuften, selv om det kan ta livsløgnen fra noen. Selv religiøse må ha rett til å ta feil. Vi kan ikke gi religion diplomatisk immunitet.

Men dette slår begge veier. Vi må også kunne kritisere kritikken. Vi må kunne påpeke at Hitchens definitivt *ikke* er ”etterrettelig og nøktern i sin omgang med fakta”. Vi snakker rett og slett om en kjendisjournalist som har gjort karriere på vittige og vanvittige provokasjoner. Tettheten av feil og fordommer er en av mange svakheter ved *God is Not Great*⁵.

En svakhet hos de nye ateistene er at de bæres fram av noe vi kan kalle for modernitetens ikoner. På 17-1800-tallet ble en rekke episoder og anekdoter framstilt som sanne historier i Den Store Fortellingen om veien fra middelalderens mørke til moderne opplysning. Vi fikk en opphavsmyte om hvor vi kommer fra, om hvem som er gode og onde. Vi ble fortalt at vi kun kommer inn i det lovede land med fornuftens fane høyt hevet. I motsetning til Bibelens skapelsesberetninger, synes det til og med som om disse historiene skal tas bokstavelig.

Sam Harris - Myter og misoppfatninger

Det overrasker ikke å se at Sam Harris i *The End of Faith*⁶ henviser til William Manchesters (1922-2004) religionskritiske bok om middelalder

4. Morgenbladet 29. juni 2007.

5. Davidsen, *Svar Skyldig*, 2007 ss. 88-94 viser en rekke eksempler på feil hos Hitchens.

6. Harris, Sam, *The End of Faith: Religion, Terror, and the Future of Reason*, (W. W. Norton, 2004).

*“Hitchens synes nesten å savne sterke grupper
av jødiske og kristne terrorister
som kunne gitt ham mer ammunisjon.”*

og renessanse, *A World Lit only by Fire*.⁷ Dette er en bok som bygger på populærvitenskap fra før 1960, mye fra 1800-tallet. Manchester har da også innrømmet at han ikke har satt seg inn i den seneste forskningen og at eksperter han sendte manuset til, var sterkt kritiske.⁸

Bruken av slike bøker bidrar til at nye ateister får forsterket sitt allerede negative bilde av kristne. Men skal man svelge svartmalingen, skader det ikke å være forutinntatt, noe det er lett å mistenke Harris for. Dermed svelger man Manchesters påstander om at Kirken satte fyr på det sagnomsuste biblioteket i Aleksandria, mente jorda var flat, kvelte medisinsk forskning, fremmet et ørlite univers – og mange titalls andre myter.⁹

Oppgjør med denne Store Fortellingen sitter langt inne, selv i en post-moderne tid. Vi blir ikke kvitt underteksten om en totalitær kirke som konsekvent har bekjempet vitenskap og opplysning, nestekjærlighet og det gode liv. Bildet forsterkes av medieoppslag om kristne fundamentalister og intolerante prester. Ærlige og moralske mennesker bør altså ta avstand fra kristen tro.

Med et slikt bakteppe er det ikke underlig at konspirasjonsteorier og kirkekritikk selger. Men om man som Harris går hardt ut for å avsløre det man oppfatter som *andres* feil og fanatisme, er det imidlertid ingen god taktikk å støtte seg til dette selv. Hvis dårlige kilder og andre feil ikke avsløres, bidrar de til å etablere et klima som reduserer motpartens troverdighet. I en temmelig tabloid og til dels postmoderne tid nytter det lite med fotnoter og forbehold. Skal man overbevise, er erfaringen at inntrykk teller mer enn innsikt.

7. Manchester, William, *A World Lit Only Fire – The Medieval Mind and the Renaissance*, (Back Bay Books, 1992). Dette er den eneste historieboken som Harris oppgir som kilde.

8. Ibid, side xiii. For eksempler på nyere forskning, vises det for eksempel til James Hannam, *God's Philosophers. How the Medieval World Laid the Foundations of Modern Science* (Icon Books 2009).

9. Davidsen, Bjørn Are, *Da jorden ble flat – mytene som ikke ville dø* (Luther forlag, 2010) viser over 50 myter om kirkens negative rolle i historien.

Oppfordrer Bibelen oss til å drepe barn som svarer foreldrene uhøflig?

I likhet med andre ateister, gamle som nye, bruker Harris Det gamle testamente mot kristne. Han er oppgitt over at kristne ikke forstår at de bør følge denne teksten. Han bruker til og med Jesus som sannhetsvitne, uten å kommentere hvorfor de som samlet de nytestamentlige tekstene ikke leste ham slik.

De kristne har nemlig fra første stund forstått Jesus på en annen måte. Poenget er, som Jesus selv sier, at han ikke er kommet for å oppheve, men å *oppfylle* loven. Det er noe annet enn å si at vi må *følge* den. Selv om ikke en tøddel av loven skal forgå, er Jesus større enn loven. Takket være det Jesus har gjort, slipper vi å følge loven for å fortjene Guds nåde. Selv om Harris ikke synes å legge mye vekt på tilgivelse knyttet til det som kalles lov og evangelium, ser de aller fleste kristne dette som det mest sentrale i Det nye testamente.

Det gjør ikke saken bedre at Harris ikke synes å forstå hva versene han berører betyr. Når han finner utsagn som at barn som taler mot sine foreldre fortjener dødsstraff, tolker han det fullstendig ut fra sin egen kontekst - som om det går på kampen om lommepenger. Men dette handler ikke om trettenåringer som ikke vil rydde rommet. Det handler prinsipielt sett om trettiåringer som vil ta livet av sine foreldre. Dette blir klart ved en sakssvarende tolkning av teksten ut fra dens egne forutsetninger.

Kort fortalt ble teksten skrevet i et samfunn uten folketrygd og aldershjem. Foreldre var avhengige av at barna tok vare på dem. Å tale stygt om sine foreldre, eller å heller støtte templet enn foreldrene økonomisk¹⁰, var å vende dem ryggen. Man viste at man ikke ville ha noe med foreldrene å gjøre. Heller ikke i dag er det lovlig å overlate slitne og uføre foreldre til seg selv.

Er slaveriet kristent?

Harris er ikke snauere når han tar opp kristnes forhold til slaver. I følge Harris forventer Gud at vi skal holde slaver. Han hevder at de kristne som likevel gikk imot dette i det 18. århundret var på den tapende siden i den teologiske debatten. Han referer også til en gruppe som gikk ut mot slave-

10. Jesus bruker dette eksempelet i Matteus 15,1-9.

riet i USA i året 1775, som i følge Harris kastet bort tiden, og satte seg selv i stor fare. Det var til og med slik at slaveriet ikke kunne avskaffes uten krig, og da særlig i Sørstatene, som i følge ham hadde "blant de frommeste kristne dette landet noen gang har sett." Han legger i det hele tatt lite i mellom: "Ingenting i kristen teologi bøter på Bibelens avskyelige mangler i det som kanskje er det største og enkleste moralske spørsmålet vårt samfunn noen gang har møtt."

Skal vi dømme av mottagelsen, er ikke Harris den eneste som har blindfelter for Bibelens betydning i kampen mot slaveriet. I likhet med mange anmeldere og likesinnede ateister setter han seg aldri inn i argumentene mot dette synet på kristendom og slaveri.¹¹ I realiteten var frigivning av slaver et ideal både i Det gamle (GT) og Det nye testamentet (NT). Det var til og med forbudt å sende rømte slaver tilbake til eierne (5. Mosebok 15-16).

Hvordan kan Harris overse betydningen av at Jesus i Lukas 4, 17-19 begynner sin virksomhet med å si han var kommet for å sette fanger og undertrykte fri og forkynne et nådens år? Ut fra betydningen i GT er det ikke tvil om at dette blant annet handlet om slavers frihet. Når Bibelen likevel ikke forbyr alt slavehold tvert, er det fordi dette også handlet om regulerte forhold som ikke alltid direkte kan sammenlignes med slavehold for eksempel i USA. Noe handlet også om å ta vare på krigsfanger og folk som var havnet i økonomisk ufare.

Men selv om Jesus ikke oppfordret til væpnet opprør mot romerske slavelover, skjedde en gradvis underminering etter hvert som det ble flere kristne i samfunnet. Man lærte at i Guds rike var det "ikke slave eller fri". Man ble oppfordret til å elske sin neste. Det ble holdt frem som et ideal å gjøre mot andre som man ville at andre skulle gjøre mot en selv.

De kristnes omsorg for fattige og utstøtte, bidro gradvis til å avskaffe slaveriet i den antikke verden. Det hører med til bildet at mange slaver ble kristne. Uten å se for rosenrødt på dette, er det vanskelig å si at slavehold i senantikken og middelalderen ble oppfattet som helt uproblematisk. Det faktum at kirken ikke ga lov til å ha kristne slaver, tyder vel

11. Se kapitlet Er slaveriet kristent i Davidsen, *Da jorden ble flat*, 2010. Se også Blackburn, Robin, *The Making of New World Slavery* (Verso, 1997). En interessant analyse er gitt i Stark, Rodney, *For the Glory of God - How Monotheism led to Reformations, Science, Witch-Hunts and the End of Slavery*, (Princeton University Press, 2003) ss. 291-364. En samling innlegg for slaveriet finnes i Finkelman, Paul, *Defending Slavery - Proslavery Thought in the Old South - A Brief History with Documents*, (Bedford/St. Martin's, 2003).

ikke akkurat på at man så på slavehold som noe skaperen forventet. I mange land ble da også slaveholdet avskaffet, som gjennom Irlands apostel Sankt Patrick.

Det gjør ikke Harris sin sak bedre at han ikke synes å kjenne situasjonen i generasjonene før 1865. Mens paven og flere kristne bevegelser på det klareste talte i mot slavehold, hadde institusjonen støtte fra filosofiske og politiske kretser i mange land. Slaveriet var ikke minst et viktig økonomisk fundament i Det britiske imperiet. Det var ikke innført fordi man så seg forpliktet av Bibelen.

Det hører også med at en av opplysningstidens store rasjonalister så slaveriet som et positivt gode. Mens vekkelsespredikanter som John Wesley (1703-1791) tordnet mot det, argumenterte David Hume (1711-76) for slavehold som viktig, permanent og moralsk.

Selv om presset fra kristne aksjonister som William Wilberforce (1759-1833) etter hvert fikk stanset slavehandelen i Det britiske imperiet i 1807 (i USA skjedde dette i 1808), var det fortsatt lov å holde slaver i Nord- og Sørstatene frem til slutten av 1860-tallet. Likevel så man lenge på slaveriet som et onde som gradvis ville avvikles. Man måtte bare ta tiden til hjelp for å bli kvitt uvesenet.

Men det skjedde en gradvis endring etter et slaveopprør i 1831. Thomas Dew (1802-1846) argumenterte på økonomisk og filosofisk grunnlag for slaveriet som det beste for alle parter, også for slavene selv. John Calhoun (1806-1859) fulgte opp, også han uten å ty til teologi. Tilsynelatende syntes begge at slaveriet var et enkelt moralsk spørsmål, der svaret var ja. Skal man sammenligne rasjonalister som Hume, Dew og Calhoun med noen, er det nok nærliggende å se i retning av Sam Harris.

Dette skapte imidlertid et tankeklima som også enkelte sørstatsprester tok del i. I 1836 ga James Smylie ut den første av det som skulle bli en liten serie bøker som de neste tiårene hevdet at slaveri var et positivt gode og støttet i Bibelen. Argumentene, som fikk liten tilslutning utover Sørstatene, fant også støtte i det amerikanske skillet mellom religion og politikk. Hadde staten vedtatt noe, var det ikke de religiøses oppgave å bekjempe det.

Realiteten er altså motsatt av hva Harris hevder. Verken Bibelen eller teologien gir totalt sett støtte til slaveriet. Kristne aktivister spilte en avgjørende rolle for å stanse uvesenet i Det britiske imperiet. Det som

holdt igjen, var et godt stykke på vei sekulære argumenter.¹² Det er ikke helt opplagt hvor enkelt Sam Harris selv ville sett spørsmålet om han hadde levd på 1700-tallet. Heller ikke hvem han som rasjonalist ville heiet på av Hume og Wesley.

Harris hevder ellers at "kristne konservative i vår regjering" var i mot HIV-vaksiner. Han kritiserer "fromme menn og kvinner" som ikke ville bidra til å redusere faren for livmorkreft fordi det kunne senke terskelen for å ha sex. I følge Harris har stater i USA med konservativt (underforstått med et kristent) styre flere kriminelle storbyer enn stater styrt av demokratene.¹³ Han går ikke av veien for å antyde at ateister er mest gavmilde.¹⁴ Selv om påstandene stemmer dårlig med undersøkelser, bidrar han til at de kan fremstå som offentlige vedtatte sannheter.

Når dette er sagt, er det ingen tvil om at kristne kan ta dårlige valg politisk så vel som personlig. Men skal man si noe generelt og gyldig om dette, bør man gå mer empirisk til verks enn det Harris synes å gjøre.

Christopher Hitchens - tabloid framstilling

Selv om Willis omtaler Hitchens som etterrettelig i omgang med fakta, er han i realiteten ikke bedre enn Harris. For Hitchens følger samme metode, det gjelder å strø om seg med indignasjon, anekdoter, og selvfølgeligheter.

På denne måten mener han seg å vise at opptil flere nyere trosretninger er svindel og at mange religiøse mennesker har vært slemme. Buddhismer er ikke mer pasifistiske enn baptister. Bibelen er ikke skrevet av akademiske forskere. Den er ikke engang en lærebok i biologi.

Hitchens er takknemlig for at ateister aldri igjen vil "konfrontere den imponerende troen til Aquinas og Maimonides" som hadde en tro som "kunne overleve i det minste en stund et møte med fornuft". Han synes ikke å ane noe om verken Alvin Plantinga, John Milbank, Nicholas Wolterstorff, Catherine Pickstock, Richard Swinburne, William Lane Craig, N.T. Wright eller Alister McGrath, for å nevne noen. I en bok som skal være et

12. En utførlig gjennomgang er gitt i Leahy, Michael Patrick, *Letter to an Atheist* (Harpeth River Press, 2007) ss. 20-49. Han gir også en liste over verker som støtter slaveriet på det de oppfatter som bibelsk grunnlag og klare tilsvær, på side 170.

13. Harris ser ikke at storkriminalitetsbyer i republikanske stater i nesten i alle tilfeller på county-nivå er styrt av Demokratene. Altså tegner dette et motsatt bilde av hva han selv legger opp til.

14. Nyere studier understreker at i USA er religiøsitet den viktigste faktoren bak frivillighetsarbeid og frivillige gaver. Religiøse (i USA betyr det i stor grad kristne) stilte uten sammenligning – på alle inntektsnivåer – mer opp enn andre. Se Brooks, Arthur C, *Who Really Cares: The Surprising Truth About Compassionate Conservatism* (Basic Books, 2006).

intellektuelt oppgjør med all religion siterer han kun en eneste nyere religiøs tenker; C.S. Lewis, og det kun to ganger fra en av hans korte populariseringer.

Ifølge Hitchens er alle religioner egentlig like. De er alle gift som ødelegger alt. Demokrati og ytringsfrihet er i strid med religionenes vesen. Totalitære islamske stater viser derimot religionenes sanne ansikt. Hitchens synes nesten å savne sterke grupper av jødiske og kristne terrorister som kunne gitt ham mer ammunisjon.

Heldigvis ligger nok slike generaliseringer mest i munnen. Skal han selge, må han skape overskrifter. At han nylig valgte å bli amerikansk statsborger, antyder at Hitchens i praksis våger å bo i land med mer utbredt religiøsitet enn England. Hvis religion forgifter alt, burde det ifølge hans syn ha forgiftet USA altfor mye for lenge siden. I stedet for å være et samfunn som oser av hat og hets mot Hitchens, er han blitt ønsket velkommen til debatter i kirker og synagoger. Uten verre trusler mot helsa enn kaffe og doughnuts. Det er godt å se at Hitchens i praksis vet at det er forskjell på bibelbeltet og Iran.

Mark Roberts konkluderte etter en debatt med Hitchens med at han "er en briljant mann, og det er ingen nålevende journalist jeg liker bedre å lese. Men jeg har aldri støtt på en bok der forfatteren er så fundamentalt lite kjent med sitt emneområde. Til syvende og sist illustrerer denne irriterende dogmatiske boken ikke annet enn ett av Hitchens' yndingstemaer – evnen dogmer har til å dysse fornuften i søvn".¹⁵ Om ikke annet har de nye ateistene lykket i å vise at fordommer forgifter alt.

Bjørn Are Davidsen

Siv. ing, forfatter og skribent
bjorn-are.davidsen@telenor.com

15. <http://www.markdroberts.com/htmlfiles/resources/godisnotgreat.htm>.